

OLIV TA’LIM TIZIMIDA TALABALARNING MA’NAVIV-AXLOQIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH: NAZARIYA VA AMALIVYOT

*Andijon davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy va amaliy fanlar fakulteti
MG‘MAHT kafedra mudiri
p.f.b.f.d (PhD), dotsent
Raxmatullayeva Gulnozaxon Mavlanjonovna*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19350149>

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy ta’lim muassasalarida talabalarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik va psixologik asoslarini tadqiq etadi. Tadqiqotda milliy qadriyatlar va zamonaviy ta’lim standartlari uyg‘unligi asosida talabalarning ijtimoiy mas’uliyati va axloqiy barqarorligini oshirish modellari tahlil qilingan. Andijon davlat pedagogika instituti (ADPI) tajribasi misolida ma’naviy-axloqiy rivojlanishning dinamikasi va rahbarlik faoliyatining samaradorligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ma’naviy-axloqiy kompetensiya, oliy ta’lim, milliy tarbiya, ma’naviy immunitet, pedagogik etika, rahbarlik mahorati, qadriyatlar tizimi, axloqiy barqarorlik.

Abstract: This article explores the pedagogical and psychological foundations of developing students' spiritual and moral competencies in higher education institutions. The research analyzes models for increasing students' social responsibility and moral stability based on the harmony of national values and modern educational standards. Using the example of the Andijan State Pedagogical Institute (ASPI), the dynamics of spiritual and moral development and the effectiveness of leadership activities are highlighted.

Key words: Spiritual and moral competence, higher education, national education, moral immunity, pedagogical ethics, leadership skills, value system, moral stability, information attack.

Аннотация: В данной статье исследуются педагогические и психологические основы формирования духовно-нравственных компетенций студентов в высших учебных заведениях. В исследовании анализируются модели повышения социальной ответственности и моральной устойчивости студентов на основе гармонии национальных ценностей и современных образовательных стандартов. На примере Андижанского государственного педагогического института (АГПИ) освещены динамика духовно-нравственного развития и эффективность управленческой деятельности.

Ключевые слова: Духовно-нравственная компетенция, высшее образование, национальное воспитание, духовный иммунитет, педагогическая этика, управленческое мастерство, система ценностей, нравственная устойчивость, информационная атака.

Zamonaviy oliy ta’lim tizimi global transformatsiya davrini boshidan kechirmoqda. Ushbu jarayonda faqatgina professional kadrlar tayyorlash emas, balki jamiyatning ma’naviy ustuni bo‘la oladigan, mustahkam axloqiy prinsiplarga ega shaxsni tarbiyalash ustuvor vazifaga aylandi. Ma’naviy-axloqiy kompetensiya (MAC) tushunchasi talabaning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki uning insoniy fazilatlari, ijtimoiy mas’uliyati va turli ma’naviy tahdidlarga qarshi tura olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasining oliy ta’lim sohasidagi islohotlari doirasida talaba-yoshlarning "ma’naviy immuniteti"ni oshirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ajralmas qismidir [6, b-15].

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, axloqiy rivojlanish masalasi qadimdan pedagogikaning o‘zagi bo‘lib kelgan. Masalan, Yan Amos Komenskiy o‘zining "Buyuk didiktika" asarida ta’limni

axloqdan ayri holda ko‘rish "miyani jonsiz haykalga to‘ldirish" bilan barobar ekanligini ta’kidlagan. Sharq Uyg‘onish davri mutafakkirlari, xususan Al-Firobiy va Ibn Sino asarlarida "ilmsiz odob — samarasiz daraxt" sifatida talqin qilinadi. Ularning pedagogik qarashlariga ko‘ra, insonning ma’naviy kamoloti uning aqliy quvvati bilan mutanosib bo‘lishi lozim. Zamonaviy g‘arb pedagogikasida esa J. Rest tomonidan ishlab chiqilgan "To‘rt komponentli axloqiy model" bugungi kun talabalari uchun dolzarbdir. Ushbu modelga ko‘ra, talaba avval vaziyatning axloqiy mazmunini anglashi (sezgirlik), so‘ngra to‘g‘ri qarorni qabul qilishi (mulohaza), ushbu qarorni amalga oshirishga motivatsiyaga ega bo‘lishi va nihoyat, o‘z prinsiplaridan qaytmasligi (harakter) kerak. N. Noddings ta’limda "g‘amxo‘rlik etikasi" (ethics of care) tamoyilini ilgari surib, pedagog va talaba o‘rtasidagi munosabatlar samimiylik va o‘zaro ishonchga asoslanishi shartligini uqtiradi [8, b-45]. Bu borada oliy ta’lim muassasalari rahbarlarining o‘rni beqiyosdir. T. Bushning rahbarlik nazariyalariga ko‘ra, muassasada ma’naviy-axloqiy muhitni shakllantirish rahbarning "axloqiy yetakchilik" (ethical leadership) mahoratiga bevosita bog‘liq. Rahbar nafaqat ma’muriy buyruq beruvchi, balki jamoa uchun axloqiy namuna bo‘lishi lozim [2, b-88].

Tadqiqot Andijon davlat pedagogika instituti (ADPI) talabalari bazasida amalga oshirildi. Maqsad — oliy ta’lim jarayonida talabalarning ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini aniqlash. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Sotsiologik so‘rovnomasi: 200 nafar talaba va 30 nafar professor-o‘qituvchi o‘rtasida "Ta’lim muhitining ma’naviy-axloqiy holati" mavzusida so‘rov o‘tkazildi.

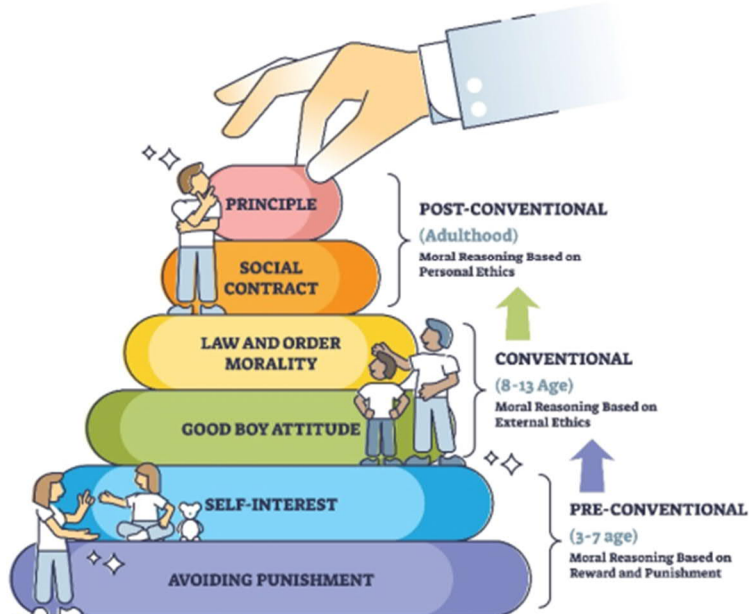
Pedagogik kuzatuv: Dars jarayonlarida va darsdan tashqari tadbirlarda talabalarning o‘zaro muloqoti, muomala madaniyati va ziddiyatli vaziyatlardagi xulq-atvori tahlil qilindi.

Korrelyatsion tahlil: Talabalarning akademik o‘zlashtirishi va ularning axloqiy kompetensiya darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganildi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, talabalarning 65 foizi ma’naviy-axloqiy kompetensiyani faqatgina "yaxshi xulq-atvor" deb tushunishadi. Biroq, "Ijtimoiy mas’uliyat" va "Kasbiy etika" masalalariga kelganda, bu ko‘rsatkich biroz pastroq ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, raqamli muhitda axloqiy barqarorlik masalasi eng zaif nuqtalardan biri bo‘lib qolmoqda [6, b-58]. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ADPI talabalarida ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarni oshirishda quyidagi omillar eng yuqori natija bergan:

- Pedagoglarning shaxsiy namunasi (72%).
- Talabalar o‘zini o‘zi boshqarish tizimi faoliyati (55%).
- Milliy qadriyatlar va tarixiy merosga asoslangan seminar-treninglar (60%).

STAGES OF MORAL DEVELOPMENT

Muhokama qismida shuni ta’kidlash lozimki, ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish bu shunchaki "ma’naviyat soati" o‘tish emas. Bu tizimli jarayon bo‘lib, u ta’limning mazmuniga singdirilishi kerak. M. Yusupovning fikricha, bugungi rahbar — "raqamli davr yetakchisi" sifatida talabalarni axborot xurujlaridan himoya qilish uchun ularda "ma’naviy filtr"ni shakllantirishi shart [7, b-92]. Bu jarayonda talabalar bilan "Ustoz-shogird" an’anasi asosida ishlash eng yuqori samara beradi.

Xulosa va tavsiyalar

Oliy ta’lim tizimida talabalarining ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar quyidagi xulosalarga olib

keldi:

Integratsion yondashuv: Axloqiy tarbiya mutaxassislik fanlari bilan uzviy bog‘lanishi lozim. Har bir dars nafaqat bilim, balki axloqiy tushunchalarni ham berishi shart.

Rahbarlik mahorati: OTM rahbarlari muassasada ochiqlik, adolat va shaffoflik muhitini yaratish orqali talabalarda tizimga nisbatan ishonch va axloqiy mas’uliyatni uyg‘otishi lozim.

Ma’naviy monitoring: Talabalarining axloqiy rivojlanish darajasini muntazam baholab boruvchi mezonlarni joriy etish, bu orqali "xavf guruhidagi" talabalar bilan individual ishlash zarur [4, b-60].

Amaliy tavsiya sifatida, oliy ta’lim muassasalarida "Etika markazlari"ni tashkil etish, talabalar orasida "Axloqiy debat" klublarini kengaytirish va professor-o‘qituvchilar uchun "Pedagogik etika" bo‘yicha doimiy malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiqdir. Zero, ma’naviy yetuk mutaxassisgina mamlakatimizning barqaror rivojlanishini ta’minlay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, M. (2024). *Oliy ta’limda ma’naviy-axloqiy tarbiya metodikasi*. Fan nashriyoti.
2. Bush, T. (2020). *Theories of Educational Leadership and Management* (5th ed.). SAGE Publications.
3. Comenius, J. A. (1967). *The Great Didactic* (Original work published 1657). Russell & Russell.
4. Karimov, N. X. (2025). *Markaziy Osiyo pedagogikasi tarixi: An’ana va zamonaviylik*. ADPI nashriyoti.
5. Rest, J. R. (1986). *Moral Development: Advances in Research and Theory*. Praeger.
6. Toshmatov, N. X. (2024). *Axborot xurujlariga qarshi ma’naviy immunitetni shakllantirish metodologiyasi*. Fan va texnologiya.
7. Yusupov, M. (2023). *Raqamli davrda pedagogik etika va rahbarlik mahorati*. Toshkent davlat pedagogika universiteti.

8. Noddings, N. (2013). *Education and Democracy in the 21st Century*. Teachers College Press.
9. Zimmerman, B. J. (2022). *Self-regulated learning and the role of ethics*. Educational Psychologist.